

УДК 930.1:903.22“653”

Шелехань О. В.

СКІФСЬКА КЛИНКОВА ЗБРОЯ В ПРАЦЯХ АРХЕОЛОГІВ КИЇВСЬКОЇ ШКОЛИ

Статтю присвячено історії вивчення мечів та кинджалів скіфського часу дослідниками київської школи археології.

Ключові слова: скіфський час, клинкова зброя, меч, кинджал, історіографія.

Озброєння та військова справа традиційно посідають помітне місце в аналітичних розробках, присвячених історії кочових спільнот. Певним рубіконом у скіфології можна вважати звід археологічних джерел А. І. Мелюкової. У ньому авторка збирила й опрацювала весь масив скіфської зброї, накопичений у ХІХ – на початку ХХ ст. Вона об'єднала досвід декількох поколінь археологів, до сьогодні її праця залишається своєрідним довідником з хронологічної та типологічної інтерпретації [20, с. 60].

У подальшому, керуючись здобутим матеріалом, дослідники почали аналізувати ключові питання скіфології на якісно новому рівні. Також з цього часу розгортаються широкомасштабні дослідження поховальних пам'яток у зонах новобудов. Як наслідок – до наукового обігу залучено потужний пласт матеріалу. З 60-х рр. ХХ ст. ініціативою у вивченні скіфського озброєння заволоділи вчені київської школи археології.

Цей час позначився розгортанням дискусії щодо пошуків генези меча скіфського типу. Станом на середину ХХ ст. домінувала теза М. І. Ростовцева про його передньоазійські витоки [2, с. 100]. Крім того, досить довго їй лишались вірними фахівці з археології Кавказу та Закавказзя [1, с. 3; 10, с. 260].

Але вже тоді дослідники ставилися до цього твердження з пересторогою. У середині 70-х рр. ХХ ст. О. І. Тереножкін опублікував низку праць, де реанімував та розвинув уже забуте на

той час припущення Е. Міннза, згідно з яким прототипом скіфської форми мечів та кинджалів є бронзова зброя Центральної Азії, зокрема кинджали карасукської культури. Ця форма була привнесена в Північне Причорномор'я у вже сформованому вигляді, лише замість бронзи місцеві майстри почали виготовляти її в залізі [35, с. 123; 36, с. 30; 37, с. 132].

В. А. Іллінська до певної міри підтримала ідею О. І. Тереножкіна, вважаючи скіфські мечі та кинджали стороннім запозиченням. При цьому вона заперечувала можливість зміни форми меча від «кіммерійської» до «скіфської», оскільки впровадження біметалевих виробів відбулося вже до появи скіфів у Східній Європі [14, с. 96–101].

Згодом ідею О. І. Тереножкіна підтримав В. Ю. Мурзін, хоча він і зауважував певні хронологічні розбіжності між кіммерійськими та карасукськими пам'ятками [22, с. 73]. В іншій праці хронологічну розбіжність усунено шляхом об'єднання чорногорівської та скіфської культур у явище одного порядку, оскільки поштовхом для формування обох культур стали два різночасові імпульси. Тому карасукські кинджали, привнесені в Північне Причорномор'я у ІХ–VIII ст. до н. е., В. Ю. Мурзін вважає безпосередніми попередниками скіфських мечів [21, с. 28].

Напрацювання В. Ю. Мурзіна розвинув В. І. Клочко. Пам'ятки чорногорівської культури він трактує як сліди вторгнення протоскіфів – вихідців із карасукської культури, які,

запозичивши в Передній Азії нові технології виготовлення зброї, трансформувались у власне скіфів [15, с. 160].

Значну частку доказової бази прихильників цієї ідеї склали різнопланові екземпляри непевного походження. Чільне місце в концепції О. І. Тереножкіна посідає курган біля Лермонтовського роз'їзду, де скіфський кинджал нібито зафіксовано в комплексі з доскіфською вуздуою [36, с. 29].

Тож названими іменами обмежується коло прихильників центральноазійської батьківщини меча скіфського типу. Натомість абсолютна більшість дослідників схиляється до наступної окресленої теорії – північнокавказької.

У докторській дисертації, присвяченій фінальному етапу бронзової доби, О. М. Лєсков розглядав скіфські мечі як типологічні наступники зразків чорногорівсько-новочеркаського типу. Він відмовлявся від думки про сибірське походження скіфської зброї на підставі типологічної розбіжності карасукських та киммерійських екземплярів [16, с. 65]. Позиції О. М. Лєскова, первинно намічені лише короткими штрихами, набули розвитку в працях наступників.

З 60-х рр. ХХ ст. починає наукову діяльність фахівець з озброєння скіфів Є. В. Черненко. Зокрема, він уперше звертається до клинкової зброї, обстоюючи думку про існування важкої кінноти у скіфів. Одним з аргументів на користь цієї версії були знахідки довгих кавалерійських мечів [39, с. 36].

У тезах щодо походження персидських акінаків та скіфських мечів Є. В. Черненко рішуче виступив проти ідеї О. І. Тереножкіна про сибірські витоки останніх. На його думку, через хронологічну та типологічну несумісність карасукських та скіфських екземплярів між ними неможливо провести лінію наслідування. Натомість обстоювався погляд, згідно з яким основою формування скіфських мечів є зброя північнокавказького типу, запозичена під час закавказьких походів. Передньоазійські акінаки автор розглядав як окрему паралельну лінію розвитку клинкової зброї. Проте ці положення, як і багато інших цінних думок автора, на жаль, не були розвинуті в повноцінне дослідження і втілились лише у формі коротких тез [41, с. 90].

Не останнє місце в працях Є. В. Черненка посідала тема парадних мечів. Публікуючи комплекс озброєння з Товстої Могили, Є. В. Черненко приділив розлогий пасаж коштовному оздобленню меча та його піхов. Дослідник виділив серії однотипних церемоніальних мечів, подібно до того, як раніше окреслив серії горитів

[40, с. 164]. Вказана думка набула розвитку і в більш пізніх роботах [43, с. 67].

На підставі низки відмінностей у деталях оздоблення архаїчного церемоніального озброєння було ще раз простежено різницю між персидськими акінаками та скіфськими мечами та показано неспроможність версії про існування між ними безпосереднього еволюційного зв'язку [42, с. 30].

Докладно слід зупинитися на рукописі планової теми «Скіфські мечі та кинджали», виконаної Є. В. Черненком [44]¹. Ця практично не відома широкому загалу праця, по суті, є завершеною, але невиданою монографією, яка заслуговує на увагу, оскільки вже є історіографічною цінністю і ілюструє погляди дослідника більше, ніж окремі, видані раніше статті з цієї теми.

Джерельною базою зводу стали 407 мечів та кинджалів з усього ареалу скіфської культури. З території лісостепу автору було відомо 172 зразки [44, с. 178].

Дорікаючи А. І. Мєлюковій за занадто важку та суб'єктивну типологію, дослідник запропонував більш спрощену схему, поділивши односічні вироби на два типи за профілем спинки клинка (горбаті та прямі), а двосічні – на три типи (відповідно, з брускоподібним, волютоподібним та овальним навершям). На його думку, такий підхід є більш узагальнювальним та хронологічно струнким. Перехрестя було виключено з типотвірних деталей через аморфність та варіативність форм [44, с. 21]. Фактично, дослідник повернувся до поглядів М. Ростовцева та В. Гінтерса, котрі також проводили класифікацію лише за формою навершя. У процесі послідовного аналізу виділених типів основна увага була зосереджена на церемоніальних екземплярах.

Розділ, присвячений технології виробництва клинкової зброї, в цілому має характер історіографічного нарису. Певною мірою аналізи фахівців-технологів доповнено візуальними спостереженнями низки екземплярів [44, с. 130]. Крім того, в окремих розділах докладно проаналізовано конструкцію піхов та бутеролей, а також їх декор [44, с. 142].

На питанні хронології дослідник докладно не зупинявся. Лише зазначено загальну еволюцію зброї згідно з трьома традиційними періодами скіфської історії. Зауважено, що більше половини знахідок мечів та кинджалів належить до останнього періоду, датованого IV ст. до н. е. [44, с. 180].

¹ Користуючись нагодою, висловлюємо вдячність Ю. В. Болтрику за можливість ознайомитися з фотокопією роботи.

Аналітичний розділ Є. В. Черненко присвятив теоретичним питанням. Передусім він зосередився на продовженні полеміки щодо впровадження кавалерійських мечів за скіфського часу, посиливши раніше висловлену власну позицію. Окрім даних археології, для цього залучено письмові свідчення авторів римського та царського часу [44, с. 167].

Реконструючи структуру війська, дослідник спирався на кількісне та відсоткове співвідношення знахідок клинкової зброї з різних регіонів. Унаслідок цього йому вдалося показати, що мечі й кинджали у складі озброєння посідали третє місце після наконечників стріл та списів з дротиками. А кількість екземплярів клинкової зброї зі степової та лісостепової Скіфії була приблизно однакова [44, с. 181].

Підсумовуючи огляд здобутків Є. В. Черненка, зазначимо, що його розробки актуальні й донині. Зокрема, ми цілком солідарні з ним щодо потреби відмовитись як від терміна «акінак», так і від усякого роду біологічних визначень для перехрестя. Також відчувається потреба у вдосконаленні класифікації, хоча й без такого радикального спрощення. Теоретичні побудови дослідника щодо функціональних характеристик скіфської клинкової зброї теж не дають приводу сумніватись у його висновках. Додатково на їхню користь свідчить широта залучених аналогій та свідчень.

Утім, існує і низка нюансів, які, на нашу думку, недостатньо розкриті. Передусім це стосується хронології, яка була майже повністю проігнорована. Не в останню чергу це обумовлено спрощеною класифікаційною схемою. Певним чином еволюція показана в розділах, присвячених окремим типам зброї. Але її мінливість продемонстрована насамперед на церемоніальних екземплярах, у той час як масив пересічних виробів лишається в тіні.

Також дослідник лише злегка торкнувся таких важливих моментів, як соціальна градація поховань мечників. У цьому аспекті лише згадано про виділення прошарків поховань важкоозброєних дружинників та вищої знаті.

Просторовий розподіл корпусу мечів та кинджалів також не дістав належної уваги. Лише зазначено кількісне співвідношення знахідок по регіонах степ/лісостеп та правобережжя/лівобережжя. Так само не розкрито тему співвідношення екземплярів, що походять з поховань, поселень та випадкових знахідок.

Згодом на вивченні скіфської клинкової зброї зосередився учень Є. В. Черненка – С. А. Скорий. Свою наукову кар'єру він розпочав

з публікацій рідкісних знахідок довгих скіфських мечів з території Криму [23, с. 280; 24, с. 258]. Ці напрацювання дозволили йому підтримати Є. В. Черненка у виділенні кавалерійської рублячої зброї [25, с. 19].

Надалі дослідник вивчав скіфську зброю з теренів Середньої Європи. В історіографічній статті С. А. Скорий проаналізував праці західних колег із вказаної тематики. Виділено два основні напрями в трактуванні знахідок озброєння скіфського типу – як автохтонних чи як імпортованих. Своєю чергою, прихильники останньої побудови можуть убачати у скіфській зброї або сліди набігів, або свідчення обміну [26, с. 28–30].

Окреме дослідження С. А. Скорий присвятив скарбу з Віташково, у складі якого був кинджал, плакований золотом. Автор окреслив розбіжні погляди на місце виготовлення коштовних речей, схилившись до думки про фракійський вигляд цих старожитностей [30, с. 67].

Так само певна група мечів та кинджалів, з «лучкоподібним» перехрестям, була вилучена вченим з кола скіфських старожитностей. Адже їх ареал та морфологія (хоча й доволі подібна до скіфської) пов'язувалися лише з Карпатським басейном [27, с. 85]. Хоча в більш пізній праці дослідник відмовився від запропонованої тези і зарахував ці вироби до загальноскіфських типів [31, с. 36].

Підсумок пошуків С. А. Скорого в цій галузі відомий фахівцям лише у вигляді автореферату кандидатської дисертації. У розділі, присвяченому аналізу мечів та кинджалів скіфського вигляду, виділено дві культурні групи. Першу, яка має найбільш чіткі аналогії в Середньому Подніпров'ї, автор вважає похідною з українського лісостепу. Другу групу, що має синкретичні фракійсько-скіфські риси, віднесено до продукту середньоєвропейських майстрів. Час побутування і тих і інших визначено в межах V ст. до н. е. [28, с. 6–7].

Крім того, досвід вивчення центральноєвропейських старожитностей дав змогу С. А. Скорому долучитися до дискусії щодо питання скіфських походів на захід [29, с. 139]. Залучаючи до аналізу клинкову зброю, він посилив аргументацію щодо нескіфського походження комплексу з Віташково. Натомість дослідник підтримав трансільванське походження скарбу, що, на його думку, свідчить про факт скіфо-фракійських походів на територію Польщі [31, с. 39].

Вдруге С. А. Скорий повернувся до розгляду скіфської клинкової зброї після дослідження Великого Рижанівського кургану, де містився коштовний односічний меч. Автор доходить висновку про виготовлення аналогічних виробів

у боспорських майстернях на замовлення скіфської верхівки [34, с. 36, с. 399; 46, р. 267].

Згодом С. А. Скорий опублікував низку ґрунтовних праць, присвячених виділенню скіфського елементу на лісостепових пам'ятках. Дослідник вказував, що предмети озброєння не можуть бути етнокультурним індикатором, однак зазначав, що якщо меч або кинджал розглядати як один із запозичених «кавказьких» елементів архаїчної культури, то їх наявність у похованні може бути додатковим аргументом на користь кочівницького характеру могили [32, с. 81–82; 33, с. 44–54]. Торкуючись знахідок озброєння на поселеннях, він диференціював їх за умовами залягання. Сліди виробництва зброї автор пов'язував із діяльністю осілого населення [33, с. 67], тоді як низку інших екземплярів – із військовою діяльністю номадів.

Також С. А. Скорий залучив обряд вбивання зброї у дно або стінки поховання до переліку деталей скіфської культової практики [33, с. 47]. Першою на цю рису звернула увагу С. С. Бессонова, пояснивши її апотропеїчним характером обряду [4, с. 8]. У цілому ж, проблематика питань, пов'язаних з озброєнням, посідала значне місце в дослідженнях С. С. Бессонової, присвячених релігійній системі скіфів. Зокрема, авторка розглянула витоки ритуалу поклоніння мечу як уособленню Ареса. Дослідниця справедливо вбачала в його образі суто хтонічне воїнське божество іранського походження, пов'язане з культом героїв та пращурів [3, с. 60; 4, с. 3].

Результати робіт експедицій у зоні будівництва зрешувальних систем дали змогу Ю. В. Болтрику простежити цікаві деталі, пов'язані з обрядовим використанням клинкової зброї. Так, серед курганного могильника IV ст. до н. е. в ур. Носаки, у насипі одного з курганів зафіксовано меч V ст. до н. е., який потрактовано як рештки святилища Ареса [5, с. 26; 8, с. 80]. Знахідки коштовних мечів, оздоблених зображенням кабана, привели дослідника до думки про уособлення цим звіром постаті скіфського Ареса.

Згодом виділено нову групу мечів та кинджалів без навершя. С. В. Махортих та С. А. Скорий, залучивши матеріали, невідомі А. І. Мелюковій, окреслили низку екземплярів, що, на їхню думку, відображають поступовий перехід від бронзового озброєння до залізного. Згідно з цим через недостатнє опанування прийомів роботи із залізом така трудомістка деталь, як навершя, не була виготовлена. Оскільки більшість мечів без навершя знайдено на Північному Кавказі, автори приписували інноваційні спроби майстрам саме з цього осередку металообробки.

Спорадичне розпорошення по сусідніх регіонах пов'язувалося з військовою діяльністю кочовиків [18, с. 76].

У контексті розгляду скіфської клинкової зброї слід згадати і спеціальну статтю С. В. Махортих, присвячену кинджалам з антенним навершям [17, с. 111]. Залучивши нові пам'ятки, дослідник не тільки опустив нижню планку їх існування до VII ст. до н. е., а й простежив витоки цієї форми в передскіфський час. Слідом за М. П. Абрамовою [1, с. 4] та О. М. Давудовим [13, с. 70] припускається кобанське походження антенного навершя. Додатково підкреслено, що в синхронних культурах Сибіру екземпляри вказаного типу не були поширені [17, с. 115].

З початку XXI ст. дослідники звертають усе більшу увагу на інтерпретаційні можливості випадково виявлених знахідок. Ю. В. Болтрик та О. Є. Фіалко інтерпретували кинджал з берми над ровом Трахтемирівського городища як втрату під час можливого нападу. Окресливши аналогії до цієї знахідки, дослідники припускали, що низка подібних екземплярів з Лівобережжя може маркувати шлях військової інвазії кочовиків на захід [38, с. 83].

У наступній праці з цієї теми один з авторів розвинув свою думку, пов'язавши випадкові знахідки архаїчних кинджалів зі шляхом між Чорноморським та Балтійським басейнами. У зв'язку з цим припускалося, що Трахтемирівське городище – з одного боку і городище Віцина – з іншого, були знищені внаслідок військових акцій одного періоду [9, с. 398–399].

У зв'язку із зазначеною проблемою О. В. Шелехань підготував низку статей, присвячених поширенню безконтекстних знахідок. Зокрема, розглянуто знахідки в басейні Сіверського Дінця. Оскільки їх більшість тяжіє до вододілу Дінця та Дніпра, це пов'язувалося із суходільним шляхом сполучення [45, с. 329]. У розгорнутому варіанті статті розглянуто випадкові знахідки з Дніпровського Лівобережжя. Додатково простежено тяжіння низки екземплярів не тільки до вододілів, а й до переправ [6, с. 179].

Окрему увагу присвячено випадковим знахідкам з північно-східної околиці скіфського лісостепу – з Посейм'я. Показано, що, як і на Подонні, безконтекстні знахідки скіфської зброї в зазначеному регіоні фіксуються раніше, ніж пам'ятки землеробського населення. Разом з тим розташування частини знахідок на межі ареалів осілості привело до висновку, що їх залишили кочовики на комунікаціях між племенами Подоння та Дніпровського Лівобережжя [7, с. 89].

Останнім часом фахівці все частіше звертають увагу на можливу етнокультурну специфіку зброї в комплексах. Досліджуючи сіверськодоонецьку групу пам'яток, Д. С. Гречко, окрім аналізу знахідок зброї, розглянув їх укупі із системою городищ. Це дало йому змогу твердити про військовий паритет між кочовиками та землеробами. Хоча й припускалося, що військову еліту останніх могли складати напівкочові скіфи. При цьому простежено, що у степу, як і в лісостепу, розвиток війська проходив за однією схемою [11, с. 33].

Утім, означений погляд, дещо близький до позицій Б. А. Шрамка, невдовзі був відкоригований. У наступних працях Д. С. Гречко в процесі полеміки щодо виділення кочівницького елемента в лісостепу запропонував вважати наявність повного набору озброєння однією з допоміжних ознак кочового поховання [12, с. 12].

Багаторічні дослідження некрополів Більського городища надали в розпорядження фахівців представницьку вибірку воїнських поховань. Їх аналізу присвячено низку праць С. В. Махортиха. Дослідник відзначав рівень насиченості зброєю Перещепинського могильника на рівні

63 %, що є досить високим показником. Меч або кинджал посідав друге місце за популярністю після стрілецької зброї. Зразки клинкової зброї виявлено у 41 % поховань округи Більська. Автор пояснював цю ситуацію тим, що Більське городище було потужним виробничим центром, з яким був пов'язаний один із осередків вершницької культури [19, с. 153].

Тож думка про те, що кочовики так чи інакше доклали руку до поширення скіфської зброї в середовищі осілого населення Північного Причорномор'я, наявна в працях багатьох дослідників. Тому, розглядаючи історію дослідження скіфської клинкової зброї, ми поступово підійшли впритул до аналізу суто історичних питань. Адже вирішення того чи того питання розвитку матеріальної культури впливає на бачення історичної ситуації. Зокрема, поширення зброї кочівницького типу в ареалі осілого населення дає змогу ставити питання про причини та обставини цього процесу. При цьому особної уваги потребує подальший аналіз поховань з мечами й кинджалами, поширення випадкових знахідок та коштовних екземплярів.

Список літератури

- Абрамова М. П. Мечи и кинжалы центральных районов Северного Кавказа в сарматское время / М. П. Абрамова // Древности Восточной Европы. – М., 1969. – С. 3–10. – (МИА. – № 169).
- Артамонов М. И. Киммерийцы и скифы в Азии / М. И. Артамонов // Первобытная археология Сибири. – Л.: Наука, 1975. – С. 100–108.
- Бессонова С. С. Религиозные представления скифов / С. С. Бессонова. – К.: Наук. думка, 1978. – 137 с.
- Бессонова С. С. О культе оружия у скифов / С. С. Бессонова // Вооружение скифов и сарматов. – К.: Наук. думка, 1984. – С. 3–21.
- Бидзиля В. И. Отчет о работах Запорожской экспедиции за 1974 год / В. И. Бидзиля, С. Н. Ляшко, М. М. Никитенко [и др.] // НА ІА НАНУ. – 1974/10.
- Билинский О. Случайные находки мечей и кинжалов скифского времени на Днепровском Левобережье / О. Билинский, А. Шелехань // Археологічні та лінгвістичні дослідження. – К.: Стило, 2014. – С. 170–185.
- Билинский О. О. Клиновка зброя скіфського часу з Посейм'я / О. О. Билинский, О. В. Шелехань // Магістеріум. – 2015. – Вип. 60 : Археологічні студії. – С. 82–91.
- Болтрик Ю. В. Вепрь – один из символов скифского Ареса / Ю. В. Болтрик // Скифы, хазары, славяне, Древняя Русь. – СПб.: Изд-во Гос. Эрмитажа, 1998. – С. 80–82.
- Болтрик Ю. Траси торгівельних шляхів Понтійсько-Балтійського межмор'я, як напрями маршрутів експансії скіфів / Ю. Болтрик // Miedzy Bałtykiem a Morzem Czarnym. Szlaki miedzymorza IV – I tys. Przed Chr. – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2011. – С. 397–405.
- Виноградов В. Б. Новые находки предметов скифо-сибирского звериного стиля в Чечено-Ингушетии / В. Б. Виноградов // СА. – 1974. – № 4. – С. 258–263.
- Гречко Д. С. Населення скіфського часу на Сіверському Дінці / Д. С. Гречко. – К.: ІА НАНУ, 2010. – 283 с.
- Гречко Д. С. Об этнодифференцирующих признаках погребений лесостепи раннескифского времени / Д. С. Гречко // Наука і освіта у красназвочному вимірі. – К.: ІА НАНУ, 2014. – С. 10–13.
- Давудов О. М. О генезисе некоторых форм мечей и кинжалов на Кавказе / О. М. Давудов // Древние и средневековые культуры Дагестана. – Махачкала: Дагестанский филиал АН СССР, 1980. – С. 62–77.
- Ильинская В. А. Раннескифские курганы бассейна р. Тясмин / В. А. Ильинская. – К.: Наук. думка, 1975. – 223 с.
- Клочко В. И. Происхождение скифов / В. И. Клочко // Эпоха раннего железа. – К.–Полтава: ІА НАНУ, 2009. – С. 151–165. – (Серия «Археология и древняя история Украины»).
- Лесков А. М. Заключительный этап бронзового века на юге Украины: автореф. дис. ... д-ра ист. наук / А. М. Лесков. – М., 1975. – 22 с.
- Махортих С. В. Про кинджали скіфського типу з простим антенним навершям / С. В. Махортих // Археологія. – 1995. – № 4. – С. 104–115.
- Махортих С. В. Мечі та кинджали скіфського часу без наверш'я / С. В. Махортих, С. А. Скорий // Археологія. – 1986. – № 56. – С. 72–78.
- Махортих С. В. Воинские погребения на некрополях Бельского городища / С. В. Махортих, Р. Ролле // Terra Scythica. – Новосибирск, 2011. – С. 149–154.
- Мелюкова А. И. Вооружение скифов / А. И. Мелюкова // САИ. – М.: Наука, 1964. – Вып. Д1–4. – 91 с.
- Мурзин В. Ю. Проблема походження скіфів в сучасній історіографії / В. Ю. Мурзин // Археологія. – 1984. – № 46. – С. 22–30.
- Мурзин В. Ю. Скифская архаика Северного Причерноморья / В. Ю. Мурзин. – К.: Наук. думка, 1984. – 134 с.
- Скорый С. А. Раннескифский меч из с. Изюмовка близ Старого Крыма / С. А. Скорый // СА. – 1977. – № 1. – С. 280–281.
- Скорый С. А. Меч из собрания Крымского краеведческого музея / С. А. Скорый // СА. – 1979. – № 3. – С. 258–260.

25. Скорый С. А. Скіфські довгі мечі / С. А. Скорый // Археологія. – 1981. – № 36. – С. 19–26.
26. Скорый С. А. Історія вивчення зброї скіфського типу в Середній Європі / С. А. Скорый // Археологія. – 1982. – № 39. – С. 23–30.
27. Скорый С. А. «Скифские» мечи с лучковидным перекрестьем / С. А. Скорый // Материалы по хронологии археологических памятников Украины. – К. : Наук. думка, 1982. – С. 83–86.
28. Скорый С. А. Вооружение скифского типа в Средней Европе (к вопросу о связях Скифии и населения Средней Европы) : автореф. дис. ... канд. ист. наук / С. А. Скорый. – К., 1983. – 21 с.
29. Скорый С. А. К вопросу об исходных территориях скифской экспансии в лужицкие земли / С. А. Скорый // Скифо-сибирский мир. – Кемерово : Кемеровский гос. ун-т, 1984. – С. 139–141.
30. Скорый С. А. Про місце виготовлення предметів озброєння з Віташківського комплексу / С. А. Скорый // Археологія. – 1985. – № 52. – С. 65–68.
31. Скорый С. А. К вопросу о скифских походах в лужицкие земли / С. А. Скорый // СА. – 1990. – № 1. – С. 34–41.
32. Скорый С. А. Курган Переп'ятиха / С. А. Скорый. – К. : Наук. думка, 1990. – 122 с.
33. Скорый С. А. Скифы в Днепровской Правобережной Лесостепи (проблема выделения иранского этнокультурного элемента) / С. А. Скорый. – К. : ИА НАНУ, 2003. – 162 с.
34. Скорый С. А. Оружие из большого Рыжановского кургана / С. А. Скорый, Я. Хохоровски // Проблемы истории и археологии Украины. – К. : ИА НАНУ, 2004. – С. 36–37.
35. Тереножкин А. И. Бронзовые кинжалы предскифского времени / А. И. Тереножкин // Кавказ и Восточная Европа в древности / А. И. Тереножкин. – М. : Наука, 1973. – С. 121–124.
36. Тереножкин А. И. Киммерийские мечи и кинжалы / А. И. Тереножкин // Скифский мир. – К. : Наук. думка, 1975. – С. 3–34.
37. Тереножкин А. И. Киммерийцы / А. И. Тереножкин. – К. : Наук. думка, 1976. – 223 с.
38. Фіалко О. Є. Напад скіфів на Трахтемирівське городище / О. Є. Фіалко, Ю. В. Болтрик. – К. : Наук. думка, 2003. – 150 с.
39. Черненко Е. В. О времени и месте появления тяжелой конницы в степях Евразии / Е. В. Черненко // МИА. – 1971. – № 177. – С. 35–38.
40. Черненко Е. В. Оружие из Толстой могилы / Е. В. Черненко // Скифский мир. – К. : Наук. думка, 1975. – С. 152–173.
41. Черненко Е. В. Персидские акинаки и скифские мечи / Е. В. Черненко // Искусство и археология Ирана и его связь с искусством народов СССР с древнейших времен. – М. : Наука, 1979. – С. 90–91.
42. Черненко Е. В. Древнейшие скифские парадные мечи (Мельгунов и Келермес) / Е. В. Черненко // Скифия и Кавказ. – К. : Наук. думка, 1980. – С. 7–30.
43. Черненко Е. В. О серийном производстве парадного оружия скифского времени в античных центрах Северного Причерноморья / Е. В. Черненко // Проблемы античной истории и классической филологии : тезисы докладов Всесоюзной научной конференции. – Харьков : Изд-во Харьковского гос. ун-та, 1980. – С. 67–69.
44. Черненко Е. В. Скифские мечи и кинжалы (свод источников) / Е. В. Черненко // НА ИА НАНУ. – 1985/107.
45. Шелехань О. В. Випадкові знахідки кинжалів скіфського часу у басейні Сіверського Донця як свідчення сухопутних комунікацій / О. В. Шелехань // Старожитності. – 2012. – Вип. 11. – С. 324–321.
46. Skory S. About one group of parade swords of Scythian Age / S. Skory, J. Chochorowski // Extras din Istros. – 2010. – № XV. – S. 267–281.

O. Shelekhan

SCYTHIAN BLADE WEAPON IN THE STUDIES OF ARCHAEOLOGISTS OF KYIV SCIENTIFIC SCHOOL

The article discusses the history of studies of Scythian swords and daggers by the researchers of Kyiv scientific school. The author critically analyzes the main theories referring to the general and particular questions of blade weapon research.

The paper considers the questions of the origin and distribution and examines the problems of their usage in battles and in rituals. The question of the Scythian sword origin there are three main hypothesis outlined: Near East theory (by M. Rostovtsev and A. Meliukova), Central Asia theory (A. Terenozhkin, V. Murzin, V. Klochko), and North Caucasus theory (O. Lieskov, Ye. Chernenko, S. Skoryi, S. Makhortykh, Yu. Boltryk). The third version is considered as most common and scientifically grounded.

The ritual function of swords and daggers was analyzed by S. Bessonova in the context of research of the Scythian religion. A philosophical search has a prominent place in the articles by Yu. Boltryk. Theoretical studies of military affairs were conducted by E. Chernenko and S. Skoryi.

Since the beginning of the 21st century, researchers pay more attention to the interpretation of chance finds. S. Skoryi joins the debate about the Scythian routs to the Central Europe. Distribution of swords and daggers in the Black Sea region were analyzed by Yu. Boltryk.

The general perspective shows the concept of studying weapon as a social and ethnic marker. Recently, researchers are increasingly paying attention to the possible ethno-cultural specifics of the Scythian weapon. The issue of social and ethnic interpretation were examined by S. Skoryi, D. Grechko and S. Makhortykh. Today most investigators assume that the Scythian nomads were the main carriers of blade weapon in the area of Eastern Europe Forest-Steppe.

Keywords: Scythian time, blade weapon, sword, dagger, historiography.

Матеріал надійшов 04.03.2016